

М. ТЕЛЕЖИНСЬКИЙ

Український композитор
К. СТЕЦЕНКО

(до історії української пісні)

ВІДБИТОК З ГАЗЕТИ
„УКРАЇНЬКА НИВА“

ВАРШАВА

1928.

Концертowa мандрівка по Європі й Америці Української Державної Капели на чолі з найвидатнішим диригентом, композитором Олександром Кошицем — викликала надзвичайне зацікавлення до української пісні й музики.

Цілий музичний світ Європи й Америки з захопленням почав ґрунтовно студіювати українську пісню й музику.

Славні імена наших талановитих творців української пісні й музики стали відомі цілому світові.

А чи ж ми, українці, сьогодні можемо похвалитися своїм знанням про життя і музичну творчість наших видатних композиторів?

На це питання кожний сам собі відповідь.

А мені нехай буде дозволено згадати тут „не злим тихим словом“ про одного з найвидатніших українських композиторів: Кирила Стеценка.

К. Стеценко народився 24 травня 1882 року в селі Квітках, Канівського повіту на Київщині в семі селянина — маляра Григорія Стеценка.

Допомагаючи своєму батькові при роботі, К. Стеценко вже з дитячих літ виявляв великий нахил і здібности до малярства.

Дядько Кирила Стеценка, рід-

ний брат його матері Марії, о. Данило Горянський спостеріг у малого хлопця здібности і почав вчити його писати й читати.

У неділі й свята малий маляр ходив до церкви на крилос співати й читати, допомагаючи своєму старенькому дідусеві отцеві діякону Івану Горянському.

1892 року десятилітнього хлопця Кирила забирає до себе в Київ о. Данило Горянський і опредляє його до Софійської духовної школи (бурси) у Києві. В той час о. Д. Горянський, по закінченні Духовної Академії, був „Смотрителем Софійської бурси“ і бурсак Кирило жив у нього, як у Бога за плечима. Разом з тим о. Данило посилав Кирила на науку до малярської школи відомого тоді в Києві маляра—Мурашка.

В дух. школі К. Стеценко вчився добре, співав у бурсацькому церковному хорі і не зле малював.

У вільний час К. Стеценко самоучки вчився грати на піаніно чи фісгармонії, і пізніш грав на піаніно так, як самий справжній артиста — віртуоз. Десь р. 1897-1898 з Софійської бурси К. Стеценко переходить до Київської духовної семінарії.

Тут вже для нього розкривається широкий простір для сту-

діювання музики й співу, а також для музичної праці і творчості.

Не залишаючи науку в семінарії, К. Стеценко з другого року навчання вступає співаком до архієрейського хору в Михайлівським монастирі.

Тодішній зверхник Михайлівського монастиря єпископ Сергій, з походження українець, дуже любив спів, а тому все, що мав, віддавав на свій хор.

Всі співаки були на повному архієрейському і монастирському утриманні.

Регентом арх. хору тоді був Ів. Аполонов, великий аматор і знавець співу. От, властиво, у нього К. Стеценко черпає багато знання в галузі хорового співу. Коли, бувало, Аполонов міцно зап'є (а любив випити!), то К. Стеценко заступає його місце в церкві з хором.

Найбільшою популярністю і славою в той час у Києві тишився церковний хор в св. Софії диригента Як. Калішевського.

Часто, слухаючи співи хору Калішевського, К. Стеценко багато де-чого повчаючого і корисного перейняв від того знаменитого диригента — самоучки.

Разом з тим, К. Стеценко вчився теорії співу й музики в Київській дух. семінарії у професора співу Василя Петрушевського, а також теорії і гармонії музики у свого найближчого приятеля Сергія Тележинського.

У той період К. Стеценко найбільше захоплюється музикою та співом і з натхненням починає де-що творити (писати музику на текст духовних піснопісній).

З перших музичних творів молодого ще, але талановитого композитора Кирила Стеценка, ще на шкільній лаві в семінарії були тріо на чоловічі голоси: „Бурлака“ (гей, Бурлака молоденький)... „В ночі на могилі“... „Серед степу широкого“..., а також церковні на чоловічий хор: „Благослови, душе моя, Господа“ .. „Хваліте ім'я Господнє“... „Херувимська пісня“... „Милість мира“... „Слава в вишніх Богу“... та інші.

Більшість з тих церковних творів так і позostалися ненадрукованими в архіві семінарської музичної бібліотеки.

Сам я, будучи диригентом семінарського хору, на протязі трьох літ (4, 5 і 6 класи) з приємністю співав молоді свіжі твори Стеценка, хоч частенько й діставав зауваження від ректора арх. Амвросія: „Што ви пойте еті малоросійські марші Стеценковські?... Лучше не пойте їх“...

Спробував був К. Стеценко надіслати свої церковні музичні твори на „одобрення“ до Петербурзького церковно - музичного цензора протоієрея Лісіцина. Але замість „одобрення“ дістав Стеценко з поворотом свої твори поперекреслювані цензорським олівцем. Очевидно, московське цензорське око і вухо доглянуло і відчуло якусь „малоросійську“ небезпеку для церковної музики, і не „одобрило длянапечатан'я“ творів Стеценка.

А професор співу дух. Семінарії Василь Петрушевський, який зі свого боку рекомендував ті твори Стеценка, дістав нахлобучку від начальства.

Такий оборот справи неприємний був для молодого композитора Стеценка, але це ні на хвилину не стримало його від дальнішої музичної творчости.

Він рішуче перестає залицятися до московських текстів і підбирає для своїх музичних творів виключно тексти українські.

Ще з більшим запалом продовжує він студювати музику, захоплюючись українською народною піснею і творами композитора Миколи Лисенка.

В останні роки свого навчання в семінарії Стеценко переходить з архіерейського хору і організує семінарський мішаний хор (з семінаристів і учнів Київсько-Подольської дух. школи). Це була перша і остання спроба в Київській дух. семінарії співати мішаним хором.

Хоч не відзначався К. Стеценко якимось надзвичайним хистом диригування, але в душі його була іскра Божо художнього почуття і глибокого розуміння співу, через те й хор під його керуванням співав дуже добре.

У цей останній рік свого навчання в семінарії Стеценко всією своєю істотою віддався музиці. День-в-день грає на фісгармонії чи на піаніно, провадить співанки з хором, пише різні музичні твори, але багато з них залишає не закінченими, — хоч мали вони не малу музично-художню вартість. „Нехай трохи вилежаться, — як казав він, жартуючи, про свої незакінчені твори, — прийде ще на них час“...

Почав він писати навіть оперу „Полонянка“, але таж і не закінчив її.

По закінченню курсу наук в Київській дух. семінарії 1903 року, Стеценко їде на літо в с. Стебне біля Звенигородки малювати, по замовленню, церкву й образи.

Заробивши трохи грошенят, приодягнувшись і причепурившись, повертає до Києва щастя, долі здобувати.

Тут він, за допомогою Василя Петрушевського та інших приятелів, одержує посаду вчителя співу в церковно-вчительській семінарії, а також провадить лекції співу в деяких гімназіях.

Але не довго усміхалося щастя Стеценкові. Один з учителів робить на нього донос, що він поширює між учнями „мазепінство“, і Стеценка висилають з Києва на Донщину в м. Олександровськ-Грушевськ.

Тяжко було жити на чужині молодому талантові, і дума його весь час рветься на Україну.

Через деякий час повертає Стеценко з Донщини до Білої-Церкви і там у жіночій гімназії провадить навчання співу й диригує церковним хором.

А пізніш, по одержанні дозволу, приїздить до Києва і з великими труднощами дістає посаду вчителя співу й вихователя в медичній школі.

Весь час Київ, як центр культурно-освітнього й музичного життя, притягає до себе Стеценка. Тут він вступає до ново-заснованого музичного товариства і разом з Василем Петрушевським, Олександром Кошицем та іншими видає збірники „Церковних п'єсноп'єній для хорового исполнення“, як „безплатне приложение к журналу „Руководство для сель-

ских пастирей“ за 1907—8 гг.“

У тих збірниках, між іншим, була надрукована „Херувимская пѣснь“ (досить оригінальний і цікавий твір Стеценка), а також музичний переклад на текст 17 кафизми та інші його твори. У той час у Києві Стеценко продовжує щедрою рукою писати нові твори. Але опікунче моськовське око „не дремлет“...

Частинько скоса поглядає на Стеценка. За написання музики на текст „Ще не вмерла Україна“ і „Прометей“ Стеценка було потягнуто до судової відповідальності і „предложено покінуть предели Києва“. О такто моськовський „культурний чобіт“ топтав душу українську.

Стероризований Стеценко покидає рідний Київ і на своїй рідній землі не має де „глави приклонити“.

Почались тяжкі роки для сімейного тоді Стеценка. Нігде він не може здобути яку-будь працю. Скрізь йому відмовляють, а хоч і не відмовляють, то бояться прийняти „крамольника“ до себе, щоб через нього не стратити самім посади.

1909 — 10 р.р Стеценко знов переїздить до Києва. Береться за організацію приватніх церковних хорів, але цього йому не дається досягти. Ледве - ледве пощастило йому так-сяк пристроїтись диригентом церковного хору в Скорбященській церкві на Сінній площі. Користаючи з вільного часу, ходить Стеценко вчитися до музичної школи (консерваторії) М. Лисенка і до професора музики Любомирського.

Але матеріяльні злидні починають надокучати Стеценкові, і він втікає з Києва, щоб не

вмерти з голоду. Переїздить до містечка Тиврова на Поділля до свого дядька о. Данила Горянського, який тоді був смотрителем Тиврівської духовної школи. Пристроївшись в тій школі вчителем співу і не відчуваючи матеріяльного й морального гніту, Стеценко з подвоєною енергією працює над музично-художньою обробкою своїх творів: пісень, щедрівок, колядок, романсів, тріо, літургійних співів; починає опрацьовувати дитячу оперу „Івасик - Телесик“ і драматичні сцени „Іфігенія в Тавриді“, упорядковує музику до українських комедій: „Як ковбаса та чарка, то минеться й сварка“, „Бувальщина“, „Сватання на Гончарівці“, до історичної трагедії С. Черкасенка „Про що тирса шелестіла“ і багато інших музичних творів для співу в супроводі фортепьяна.

1911 р. Стеценко висвячується на священника і переїздить на парафію в с. Голово-Русави на Поділлі і перебуває там аж до 1917 року.

З початком революції Стеценко переїздить до Києва.

Подих чарівної весни національного визволення оживляє змучену душу Стеценка, збільшує в нього енергію, колихає його на хвилях розбурханого житейського моря і надає йому натхнення до нової праці, нової творчости.

Стеценко разом з іншими музичними діячами організовує в Києві при міністерстві освіти музичний відділ, розробляє статуті ріжних музичних організацій і співочих товариств. Під його керівництвом заснуються

по всій Україні національні хори, в тім числі і в Києві перший зразковий Український національний хор. Першим з черги диригентом того хору стає Стеценко.

З огляду на те, що в тому демократичному хорошему товаристві було декілька чергових диригентів, як то: Ол. Приходько, Мих. Тележинський, М. Леонтович, М. Рошахівський, — багато разів підносилось питання про запрошення до хору такого талановитого архидиригента, як Олександр Антонович Кошиць, якому рівного не було, нема і напевне не буде.

Але плітки й амбіції, які брали верх в революційній організації революційного часу, не дали можливості Ол. Кошицеві стати на чолі першого українського національного хору.

Але лишім, наразі, про це докладно оповідати.

Колись иншим разом і в иншому місці пригадаємо.

Отже К. Гр. Стеценко працює з першим укр. нац. хором, підготовляє хороший репертуар до концертів, уряджує концертну мандрівку по Україні: до Полтави, Лубень, Ромодану та ин.

У музичному відділі при міністерстві Стеценко, як я вже казав, укладає різні проекти по організації симфонічної оркестри, музичного інституту, державної капели.

Всі ті проекти були підтримані Верховною Українською Владою, яка видала наказ про негайну організацію Державної Капели.

Капелу було організовано і на чолі з Ол. Кошицем вирушила вона в довгу подорож по Ев-

ропі, а пізніше й до Америки.

У той час У.Н.Р. була „на колесах“. Також (нещаслива її доля!) мандрувала. по Україні.

Так зваца „отаманія“ у всіх галузях державного життя шаленим темпом гналася навипередки і, як заразлива хвороба, причіплювалася до багатьох, що були в рядах У.Н.Р.

Хорував на „отаманію“ де-хто і в Державній Капелі, захорував на неї і К. Стеценко.

Отож, коли Капела була в Стрию, зустрічаю яюсь на ст. Броди К. Стеценка та й питаю його: „Куди це ти голубе, мандруєш?“ А він каже: „Іду до Стрия розносити Капелу Кошиця... Там щось страшне в ній діється. Мабуть прийдеться її перечистити, взяти до своїх рук, тай виїхати з нею за кордон“...

Але потяг зі станції рушив і я ледве встиг „на ходу“ з ним попрощатись, так і не довідавшись, що там лихого скоїлось з Капелою.

Довго я, стоячи і дивлючись у слід одізаючому Стеценкові, силкувався розгадати його таємничу мандрівку та заміри.

Адже ж, пригадую собі, в останній раз проважав я Державну Капелу в Гусятині здоровенькою, веселою, дружною, повною сил та завзяття, міцно організованою родиною...

Аж через пару днів повертає до Бродів К. Стеценко такий сумний, невеселий та до розмов неохочий.

Вже не іде до Рівного, а лишається зі мною в Бродях.

Живемо разом „на колесах“ в одному купе 2-ї класи. Ходимо в ліс, блукаємо по полях, роз-

глядаємо німецько - австріяцькі шанці. Часом затягнемо якусь сумну та невеселу пісню та й де-що згадаємо. Жадної урядової праці не мали. Обидва були безробітними „блукаючими артистами“.

З заздрістю задивлялись ми на рїжних „постачанських фаховців і фаховиць“, як вони все щось пишуть та вистукують на ремінгтонах й ундервудах та пересилають пачки пакетів з купе до купе.

То все були „відомості“ на місячну платню та на „добові й додаткові“...

Нам грїшним до того було зась. Харчувались ми в інтенданській їдальні у своїх добрих знайомих, навіть приятелїв, на рахунок „майбутніх благ“.

По обїді, бувало, співаємо, або слухаємо веселих та смїшних анекдотів Стеценка, або йдемо в лїс блукати чи до купе студювати теорїю музики, гармонїю, контрапункт, інструментовку і т. ин.

Думали навіть заснувати для „фаховців“ маленьку консерваторїю. Не достачало лише музичного інструмента.

Отак, жиючи разом зі Стеценком, довідався я про дійсну мету його мандрївки до Капели.

Тяжко було йому примиритися з тим, що не він стоїть на чолї Державної Капели. Ото він і постановив „зліквідувати“ Кошиця, а самому сісти на його місце. Щось подїбне до „Оскілковщини“...

Славний, милий Кирюша часом мїг „зарватися“.

Довгенько ще ми мандрували „на колесах“ зі Стеценком до

Проскурова, Чорного Острова і до Камянця-Подільського.

Пригадую один цікавий епізод на ст. Проскурїв.

Вся республіка „на колесах“... Чудовий, ясний, соняшний ранок... Десь оддалї ревуть гармати... Тарахкотять кулемети... Хтось когось б'є... Раптово надлітають ворожі літаки і починають кидати бомби, сипати якісь сталеві стріли й та-та-тахкати з кулеметів... Стеценко ще спав у купе, а я пішов діставати води до чаю.

Враз зірвалася страшна метушня... Перебігають по-під вагонами... кричать... стріляють в літаків... паротяги свистять, гудуть... малі діти плачуть... Одним словом, якість пекло... Я так само вхопив аж дві заржавілих рушницї й біжу до Кирюши. А він постягав до купе всі матраци, подушки, ковдри, всі річі і, як той заїць, зарився серед них і ледве дихає... Гукаю, —одчини,— а він і не одзивається... На щастя, хутко все затихло... А К. Стеценко все ще не відчиняє купе. Зрештою відімкнув. Вхожу... Стоїть блідий і трясеться од страху. А в купе „форменная революція“: все поперевертав до гори ногами.

Над вечір счинилась ще гірша паніка: десь „фронт“ прорвали. Зірвалася страшенна гарматна й кулеметна завірюха.

Стеценко вхопив свої річі і подався до Чорного Острова.

— „Не люблю, — каже він, — такої музики“.

У Камянці-Подільському я бачився з ним ще де-кілька разів, а потім кудись він зник. Помандрував у Київ до своєї семї, за якою він так сильно тужив, а

особливо за своїм малим синком Вадимом.

Не мав я жадного звязку з Стеценком аж до 26 вересня 1919 року, коли він в товаристві композитора Миколи Леонтовича, старенького професора університету Столярова і моєї дружини, перебіраючись через безліч ріжних „фронтів“, примандрував з Київа до Кам'янця-Подільського.

Не довго був Стеценко у Кам'янці і знов помандрував до Київа.

1920 року організував він у Київі при „Дніпро-Союзі“ Капелу по зразку Державної Капели Кошиця і обїздив з нею майже цілу Україну, популяризуючи на концертах українську пісню.

Повернувшись з Капелою до Київа, К. Гр. Стеценко, рятуючись від страшного голоду, який лютував тоді у Київі, в лютому місяці 1921 року переїхав з своєю родиною на парафію в с. Веприк, що в 7 верстах біля Фастова.

Весною 1922 року К. Стеценко захорував на плямистий тиф, заразившись від хорого селянина, якого він причащав Св. Таїн, і скоро помер.

Селяне с. Веприка урочисто поховали свого рідного п.-отця Кирила Стеценка на цвинтарі.

Залишились сиротами жінка та трое діточок Стеценка.

Помер наш любий Кобзар, і струни душі його голоснії обірвалися й замовкли на віки.

Аче пісні й музичні твори його і пам'ять про нього будуть жити, доки житимуть люде.

Ціле своє життя проходив К.

Гр. Стеценко колючими тернистими шляхами.

Він, як той „Бурлака молоденький, вийшов рано з дому. І прослалась довга стежка йому молодому...

Стежка довга, непробита і колючими тернами аж до краю вкрита...

Він пройти її всю думав, з неї не звернути, та на віки в домовині довелось заснути“...

З цєю знаменною піснею, першим своїм музичним твором, молодий талановитий з природи ділентант К. Стеценко вийшов у світ, як той „Бурлака молоденький на чужу чужину слави здобувати“...

Поборюючи все на своєму тернистому життєвому шляхові, Стеценко здобув собі славу своїми численними, надиво гарними, музичними творами, славу незрівняного композитора.

Пригляньтесь і прислухайтесь лишень до деяких його музичних творів і ми побачимо, як у нього.. „усе жило, усе цвіло“... „Зелений гай, пахуче поле“... „Сине море“... „Степ широкий“... „Ніченька, нічка зоряна, ясна, тихо пестлива, мрійно прекрасна“... „Небо блакитне, хмари летючі“...

Побачимо й почуємо, як... „веснонька, весна ясна, чудесна сіє квітками, грає піснями“... „як... „пахощі льються, трави сміються“... „як „чари кохання, шепіт зітхання розум спиняють, душу спяняють“... „як... „тирса шепоче“ коліскову пісню, як... „знов весна і знов надії в серці хворім оживають“...

Стеценко, як справжній музикант, композитор, заслуговує на першорядне місце після батька

української музики композитора — Миколи Лисенка.

У всіх музичних творах Стеценка чи то світських, чи церковних переважає характерний колорит національної української музики, народньої пісні.

Твори його то тяжко сумні, журливі, навіть глибоко драматичні (в „Гайдамаках“), то ніжно ліричні, сентиментально-жартівливі і гучно веселі.

Найбільшу увагу звертають на себе його хоральні співи (мужеські, жіночі й мішані) своєю гармонійною простотою і зрозумілістю, прибрані в строго систематизовану музичну форму.

Мелодію в його творах широко розвинено, рясно уквітчано барвистими акордами, переплетено модуляційними секвенціями; струнка вона та гнучка, мила та прекрасна, як молода на весіллі.

Крім вже згаданих мною, ось ще де-які його твори: „Сон“ (на слова Шевченка) — мішаний хор, „Ніченько, нічко, зоряна, ясна“ (на слова М. Чернявського) міш. хор, „Веснонько, весно ясна чудесна“ (на слова О. Коваленка) — міш. хор в супр. форт., „Сонце на обрії, ранок встає“ (на слова О. Олесья) — міш. хор в супр. форт., „Над нами ніч“ (на слова О. Олесья) — міш. хор в супр. форт., „Знов весна і знов надії“ (на слова Лесі Українки) — міш. хор, „Зелений гай, пахуче поле“ — міш. хор, „Усе жило, усе цвіло“ — міш. хор, „Зійшов місяць високо“ (народня) — муж. хор, „Рости квіте“ (з опери „Полонянка“) — жіноч. хор, „Плавай, плавай лебедонько“ (пісня з „Тополі“ Шевченка) — соло-спів, „Стелися

барвінку низенько“ — соло-спів в супр. форт., „Ой, на гору козак воду носить“ (з „Бувальщини“) — соло-спів.

Патріотичні: „Ще не вмерла Україна“ — міш. хор, „Живи Україно“ — міш. хор, „Вкраїно мати“ — міш. хор, „Заповіт“ — міш. хор, „Покинь, мій синочку, ридати“ — мішан. хор.

„Т. Шевченкові“ — кантата, муж. хор.

Пять десятків колядок і щедрівок — на мішані й мужеські хори.

8 найкращих музичних номерів з акомпаніментом до історичної трагедії С. Черкасенка „Про що тирса шелестіла“: „Заплету віночок“ — пісня причинної Килини; „Веснянки“ — жіночий і чоловічий хори; „Ой, чого ти, дубе“ — пісня Івана Сірка; „Ой, гоп, чуки-чуки“ — пісня Яреми (під танок); „Ой, послалась доріженька“ — пісня на проводи козаків, міш. хор à capella; „Не тумани з моря“ — козацька на чоловічий хор; „Ой, ходила, не вернулась, коло милого спиткнулась“ — пісня під танок бандуристи; „Як засвищуть кулі“ — колискова пісня Килини.

На жаль, не всі музичні твори Стеценка видрукувано, дуже багато з них ще й досі в рукописах.

Не всі хоральні твори Стеценка доступні нашим аматорським хорам.

Так, де-які з них, як, напр.: „Над нами ніч“, „Веснонько, весно“, „Сонце на обрії, ранок встає“, а особливо „Знов весна і знов надії“, по своїй надзвичайно складній гармонізаційно-

модуляційній і інструментально-вокальній конструкції можуть бути доступними лише великим, добре зіспіваним, дисциплінованим і досить грамотним у нотному співі хорам.

Написав Стеценко й музичні шкільні підручники, якот: „Шкільний співаник“ і „Початковий курс навчання дітей нотного співу (методико-дидактичні матеріали) — вид. 1918 р.“.

К. Гр. Стеценко, перший з наших композиторів, показав нам шлях до української церковної національної музичної творчості.

Сьогодні ми маємо вже, крім Стеценкових церковно-музичних творів, цінні церк.-муз. твори Ол. Кошиця, Мик. Леонтовича, В. Петрушевського, П. Козицького та інших.

Оскільки в церковно-музичних творах на текст словянський наших славних церковних композиторів Італійської школи: Д. С. Бортнянського (1751—1825), М. С. Березовського (1745—1777) і Артема Лук. Веделя (1767—1810) переважає „Італійський церковний стиль“ з легким відгуком національної української мелодії, постільки в церковних творах К. Стеценка, на текст український, панує виключно національний український церковний характер.

Ось церковно-музичні твори К. Гр. Стеценка: Всеношна та Літургія для мішаного хору, шість номерів „Ми таємно“, чотири номери „Милість спокою“, дев'ять номерів „Хваліте імя Господнє“, „Літургія № 2“, „Голосові респіви церковного кола“, „Гармонізація старовинного лаврського респіву Київської Печерської Лаври“, „Задостойники“, „Янгол вітав“, „Христос Воскрес“, Канти, псалми і багато інших.

Найбільшою увагою заслуговує Стеценкова „Панахида“.

Цей високо художній, цілком національний твір скомпонував Стеценко на темах українських релігійних псалмів та кантив і є найкращим зразком української церковно-музичної творчості.

Перший раз цю „Панахиду“, під диригуванням Стеценка, було відспівано в Києві у св. Софії першим українським Національним Хором на похороні с. п. Івана Стеценка, першого з міністрів за часів Центральної Ради.

Ця „панахида“ є дійсно вінець музичної творчості К. Стеценка, яким він і увітчав свою славу на віки вічні.

Вічна ж пам'ять йому, вічна слава.

30. PAŹ. 1929